

in oči zgroze se od slepote
pred udirajočo se temino;
zakriči v neskončnosti samote.

Siegfried in Achill, ljubimca slave,
sta prejela v čudežni kopeli
zmagovito neranljivost kože;

drugim, ki za Kristusom so glave
trnju upognili, križ objeli,
so se rane razcvetele v rože.

Dandanašnji nož gotovo rani
pozne vnuke, bič v resnici biča;
mučenih, jih vera ne zveliča,
bojujočih, jih oklep ne brani;

ne junakom, ne svetnikom, plenu
so podobni, ki ga zver pograbi;
kaj bogovi, celo čas pozabi
nanje, če sploh vpraša po imenu.

Odhod

(Poglavje iz romana „Vojna“)*

Ferdo Kozak

Iz mokrih travnikov in temnih gozdnatih globeli obakraj doline so puhtele megle v spomladanski večer. V mlakah, ki so stale po poljih, je sinil blesk rastočega meseca.

Bataljon se je sredi vasi razvrščal za odhod.

Konec bivanja v zaledju, v tihi vasi pod gorami. Konec idile. Saj je bilo to življenje zadnjih mesecev res še idila spričo razburkanega sveta, spričo pobesnele domovinske ljubezni, ki je od vzhoda do zahoda, od severa do juga prepregla svet s strelskimi jarki in zaplesala v njih, do pasu v krvi, svoj pošastni ples. O tem je bataljon — bili so po večini še novinci — komaj čul pripovedovati, kakor poslušajo otroci odrasle, kadar se ti razgovore o težavah življenja, katere jih še čakajo. Malo jih je strah, malo so radovedni, ali kar je poglavitno, stvar sama je še nekje daleč, brez podobe in okusa, in dokler je tako,

* Objavljeno poglavje se v svoji dokončni obliki bistveno razlikuje od osnutka, objavljenega pred leti v Ljub. Zvonu. Op. pis.

je vsakdanji dan močnejši od prihodnjega. In z njim tudi vse tisto, kar so živeli nekoč in česar so se nenehoma spominjali kot nečesa izredno prijetnega in veselega. Skratka, bili so še napol doma.

Ko so zjutraj odhajali na vaje, so bila vrata v hleve že odprta. Ženske so ždele ob zajetnih kravah, stiskale lonce med nogami in obdelavale nabrekla vimena, da so jim štrcali gosti curki izpod prstov. Vroč duh po gnoju in živini je širil nosnice. Večno začudene oči prespanih volov so se obračale za njimi, ko so marširali mimo. V gozdu so odmevali udarci sekire. Ob nedeljah je bila cerkev polna praznje oblečenih deklet. Dišalo je po kadilu, po opranem perilu in mladih telesih. V zvoniku je pelo in pritrkavalo, oči so se pasle na nedrih pod zlikanimi jopami, zunaj pri koritu so mukale krave — vse, kakor nekoč, davno že, tam doma pri svojcih.

Zvečer so zgodaj zapirali vrata skednjeve in prižigali sveče. Menili so se o ljudeh iz vasi; bili so jim sicer tuji, ali vendar ljudje njihove vrste. Ponajvečkrat pa so drug drugemu razkladali o svojih domačijah.

Veseli Pipan s huzarskimi brki se je bil sredi zime domislil časov, ko so zorele fige v njegovem vinogradu.

„To ti je sad ... a ne tam pri vas, pri branjevkah!“ Svetlo je pogledal okrog sebe. „Kadar so dozorevale, sem bil vsak dan že navsezgodaj na nogah ... Ko je bil še mrak. Takrat je figa prava. Z drevesa in preden jo solnce obsije. Polna rose, mrzla od noči ... in ko jo takole stisneš s palcem, se razkolje, da se kar vlije iz nje ...“

Dolgin je tlesknil z jezikom. Gledali so ga s topim nasmeškom in v ustih so se jim zbirale sline. V preudarnih, kakor zemlja umirjenih glavah je vstala podoba jasnega jutra in dišečih travnikov. Da, lepo se je včasih živelo in bil si sam svoj gospod. Če se ti je zahotelo, si jo mahnil na fige in pred teboj je bil dolg solnčen dan, ki si ga zase obrnil, kakor si mislil, da je prav.

Tako so te mesece obtičali med dvema resničnostima. Prva je še živela v njih, kakor nekdo, ki jih je še malo pospremil, da vzame slovo. Druga je čakala nanje tam spredaj v strelskih jarkih. Te niso poznali. Vedeli so le za črni strah pred njo, ki je v tistem davil vso to čredo neznanih cesarskih junakov in ki so ga skrbno tajili drug pred drugim. Kajti človek se nerad v družini bori z neznanim.

Pred tednom dni so jih pa nenadoma postavili v vrste na dolnjem koncu vasi obakraj ceste. Narednik je povedal, da neka cesarska visokost pregleduje čete v zaledju. Bilo je ob enajstih zjutraj. Za vasjo se je že prijazno kadilo iz kuhinj. Na cesti je bilo mraz, z mastjo namazani čevlji so tičali v gostem rumenem blatu.

Ure so minevale.

Oficirji so se zbrali vrh klanca. Rdečebradi narednik je hodil od moža do moža in naravnaval pasove, puškine jermene, bajonete in ovratnike. Bil je teman v obraz kakor pred neznansko pomembnim dogodkom.

Ko je minila prva napetost, so se razmajali jeziki prostakov. Čakanje je postalo neznosno. Po želodcih je krulilo, težki nahrbtniki so krivili hrbte.

Dolgi Pipan se je naslanjal na plot in skrival med prsti cigareto. Po okroglem, rdečem obrazu je bil razlit udan nasmešek. Kraj njega se je prestopal čakati Gabršček in zabavljajl kakor zmeraj.

„Še na boga ne čakaš ves dan!“ Debelo je pljunil v lužo.

„Osel! Takale visokost je za tri bogove!“

Nekateri so se sovražno zasmejali. Nebogljeni Sakser se je s svojimi vodenimi očmi zaupno obrnil k tovarišu.

„Kaj bo to? Ta pregled?“

„Jastreb je zavohal mrhovino!“ je zaškrtal Gabršček. Nekaj splašenih oči je ošinilo tega zabuhlega kosmatinca, kakor bi zajokalo. Više zgoraj je nekdo pridrušeno zaklel. Nejevolji in utrujenosti se je pridružila strahopetna tegoba. Vsa ta množica lačnih, prezebljih in zapuščenih ljudi, ki je kakor blato na cesti že štiri ure čakala na cesarsko visokost, je zaslutila, da se je neka višja volja neizprosno dotaknila njene usode.

Peter Brat je stal pod klancem in stiskal zobe. Solze onemogle jeze so mu silile v oči. Še huje ga je pa dušila zavest osamljenosti. Tega občutka ga je bilo prav za prav sram. Ali bil še premlad in premehak, da bi mogel zatajiti v sebi žalostnega in prepadenega otroka. Strmel je naravnost na drugo stran ceste v prostran sadovnjak, kjer se je po golih, črnih vejah že obešal mrak. Pred sadovnjakom je stal Celestina. Tihi Celestina s črno brado in sinjimi očmi. Mož, ki je edini ostal ravnodušen in sam zase.

Tedaj se je razlegel po cesti paket konjskih kopit. Stotnik je zdirjal med vrstami. Ko je zagledal nekaj mož, ki so bili polegli po tleh, je sunkoma pridržal konja.

„Auf, Töpel! Habt acht!“ se je drl. „Seine kaiserliche Hochheit kommt! Habt acht!“

In že je zopet štrcalo blato izpod kopit rejenega konja. Vrste so zijale za njim v odskakujoči, penasti zadek.

V zvoniku je udarila ura pet, ko je po klancu zdrknila dolga vrsta sivih avtomobilov. Drveli so mimo, da je blato brizgalo na levo in desno, in izginili za ovinkom. Bataljon je odrevenel. Tisoč parov iz-

buljenih oči je doletela ta čast, da je kakor v sanjah prestreglo visoko vsebino te kolone, katero so čakali šest dolgih ur in ki je kakor blisk šinila mimo. Vrsto imenitnih, brezбриžnih obrazov, debele, dragocene kožuhe, težke zlate našive na kapah in ovratnikih. V tretjem vozu je sedel mož debelega, zariplega obraza in sivih zaliscev. Njegov pogled je bil čemer in oster. Cesarska visokost je vzela življenje in zvestobo svojega bataljona na znanje.

S tem je bil pregled končan.

Poslej so doživljali vsak dan kaj novega. Pri ostrem streljanju so popisali številke najboljših pušk. Orožje je na ta način vzbudilo zanimanje in neke vrste spoštovanje. Nato so odvedli ves bataljon k desinfekciji. Človek vendar ne sme na tako važno pot ušiv in kdo ve kakšnih bacilov poln. Od tam so se vrnili z zmečkanimi in lisastimi mondurami kakor v žakljevino našemljeni. Razdelili so jim novo perilo in slednjič prešteli rezervne zaloge konzerv in prepečenca. To je bil kočljiv pregled. Izkazalo se je, da nekaterim ni zadostoval vsakdanji, vsem enako odmerjeni kruhek in so se pregrešili nad zalogami. Teh nekaj požeruhov so pri kuhinji navezali za zgled, da so jim v dveh urah posinele roke in obrazi od mraza.

Ubogi Sakser se je tresel v vrsti kakor trepetlika. Celestina je po njegovem zelenkasto bledem obrazu uganil, da je tudi njega premagala izkušnjava in je bogve kdaj že, pod kakim grmom skrit, pogoltnil svoje konzerve. Čim bolj se je stotnik bližal, tem večjega usmiljenja je bil vreden.

Ta bledolični stotnik z očali bi se takegale revnega prostaka prav gotovo ne usmilil. Dal bi ga navezati, kakor vse druge, in bi prav nič ne pomislil, da se noben želodec ne more kar za cele mesece sprijazniti s samim komisom, juho in kosom mesa na dan. Seveda, njegovega ni skominalo po takihle mrzlih, plehkkih konzervah, kjer si vrh vsega često našel že napol pokvarjeno, zelenkasto konjetino. Gospod stotnik je bil v civilu uradnik nekje na Dunaju, natančen in imeniten gospod. Njemu je šla vsa ta smrdljiva vojaška sodrga na živce in ni rad prihajal z njo v dotiko. Kadar so ga okoliščine prisilile v to, je poskrbel, da je stvar čim prej opravil, po predpisih in brez vsakih posebnih, neslužbenih podrobnosti. Bil je vesten sluga svojega gospodarja in ta ni od nikogar terjal nič neslužbenega. Da bi se pod temi vojaškimi cunjami utegnili skrivati nekaj prav takim ljudem podobnega, kakršen je bil on sam, ta misel bi bila pa s predpisi naravnost v opreki. Poleg tega je bil gospod stotnik vaje preprog in puhastih blazin in je bil tenkih živcev kakor ženska.

Vse to je priletni Sakser menda slutil, ko ga je na koncu vrste zvijal strah. Hudo je, biti navezan, še hujša je sramota. Sakser pa je stal v življenju zmeraj v ozadju in je prav na tihem nosil med ljudmi svojo usodo. Radi tega bi ga takale telovadba ob drevesu, ko si kakor razbojnik postavljen vsem na oči, zelo, zelo ranila.

Tedaj je opazil, kako mu je Celestina resno namignil. Ko je za hrbtnom tovarišev zbežan in krivde svest stal pred njim, mu je oni s prstom pokazal na vrečico pri svojem nahrbtniku. V vreči so bile natanko tri konzerve, ki so manjkale njegovi zalogi. Ta dobrota ga je preplašila. Ali Celestina mu ni dal do sape. Nekaj je zamrmral v brado, mu z očmi pokazal, naj s konzervami vred izgine nazaj v vrsto, in je lagodno stopil na svoj prostor.

Ko se je stotnik znašel pred njim in videl prazno vrečo, je ostrmel in kri mu je udarila v glavo.

„Sie auch? ... Nein! Sie lügen!“ je zacepetal. Celestina pa je molčal. Ostal je miren kakor človek, ki pozna nasprotnika skoz in skoz in ki mu niso takale smešne zgodbe prav za prav nič mar. Resnega obraza je poslušal stotnikovo togoto in čakal, kdaj se bo oni nadvajal. Ob tej očetovski umirjeni preudarnosti se je zlomila stotnikova samozavest. Vrh tega je bil Celestina šarža, vodja čete.

„To si zapomnim!“ Že se je oddaljil, pa je še enkrat skočil nazaj.

„Ja, für diese Frechkeit werden sie mir noch zur Verantwortung stehen!“

In pri tem je ostalo.

Slednjič je toplega spomladanskega dne prišel ukaz, da mora biti ob osmih zvečer bataljon pripravljen za odhod.

Po vasi je završalo. Zdaj je šlo zares. Moštvo je pred skednji in ob plotovih stepavalo in zvijalo odeje in jih z novimi jermeni pripenjalo na nabito polne nahrbtnike. Starejši možakarji so pri koritu pod lipami ožemali borno perilo. Mladeničem se je zdelo potrebno, okititi se za to pot tja doli, kjer se je zagrizeno prelivala človeška kri. Nanosili so zelenja iz gozda, da je bila nastljana blatna cesta.

Vsem skupaj so vzdrgetalí živci v strupeni mrzlici. Morda iz strahu, morda ker jih je poklicala cesta. Morda pa je bil ta krčeviti smeh, to brezumno tekanje in kričanje le izraz tistega brezimenskega občutka, ki pretrese množico, kadar jo mahoma pograbi neuklonljiva usoda.

Gostilne so bile ves dan polne. Zlasti ona na klancu z visokim drevjem krog in krog in z mlinom na koncu sadovnjaka, kjer je padala bistra gorska voda na velika kolesa. V prostorni izbi so se prerivali napol pijani prostaki, za pečjo je vreščala harmonika. Duh po znoju, po neopranih telesih in novem usnju je jemal človeku sapo.

Peter Brat se je v veži komaj prerinil do točajke. Vsak je hotel imeti še steklenico žganja za to pot. Tla so bila popljuvana, pred vrati v klet je zelen mladič slonel na podboju in bljuval. Za točilno mizo se je nekaj možakov držalo krog vratu in prepevalo. Drli so se na vse grlo, z žalostno zateglimi glasovi.

Peter je zaslišal svoje ime. Na pragu ga je vabil Pipan.

Stopila sta v natlačeno izbo. Ali Petru ni bilo do pijače. Tej se je šele sedaj, odkar je služil cesarja, počasi privajal. Pijači in vsemu drugemu, kar nosi včasih umazanega, včasih mikavnega vsakdanji dan s seboj. Bilo mu je komaj dvajset let. Po naravi je bil čez mero občutljiv, da se je vse, kar je videl in slišal, dvakrat tako veliko in glasno odražalo v njem. V teh bujnih podobah sveta se že poprej, tam zadaj, ni znašel. V vrtincu, ki ga je zdaj zajel, je pa nekam otrpnil in ostrmel kakor človek, ki pade v vodo, a ne zna plavati. Sicer je bil pa skok iz mesta in skoraj naravnost od knjig v to pisano zmes preoblečenih kmetov, delavcev in rokodelcev dovolj nenavadna stvar, da se počutiš tujega v svoji okolici in se zapreš sam vase kakor polž.

Pipan ga je posadil k oknu in naročil vina. Ta veseli posestnik precejšnje kmetije nekje na Krasu se je bil Petru radi svojega večno vedrega srca že takoj od kraja priljubil. Takle štiridesetleten možakar, ki ga je odtrgalo od žene in otrok, od vinograda, polj in konj in živine, kakor če izruješ trto iz zemlje — pa je živel v svojih vojaških cunjah in s svojo državljansko dolžnostjo na vratu, kakor bi vse skupaj res ne bilo. Bil je preveč človek trenutka, da bi kakor pretepeno ščene neprestano zavijal o minulih časih; ali da bi se že zdaj mogel vživeti v pravi smisel teh maršev, umazanih skednjev, discipline, uši in podobnega. Vrh tega bi se za malokoga moglo reči s tako gotovostjo kakor zanj, da je imel rad ljudi. Vse od kraja. Po otročje ti je razkazal vse svoje življenje, da si se ga veselil z njim, in prav tako otročje radoveden je bil nate in zlasti na tisto, kar ti je najdražje, da ti je nehote domače in prijetno postalo ob njem. Bister kakor studenec, zdrava kmečka butica, zrastle tam zdolaj pod jasnim nebom in v rezni kraški burji.

Danes se je zdel Petru nekam spremenjen. Ali je že preveč pil, ali pa mu je ta odhod padel na dušo. Režal se je, da je imel usta preklana do ušes, ali ta smeh je bil kakor mrtva maska, poveznjena na obraz.

„Na, pij!“ je rinil predenj kozarec in nalil. „Laže boš hodil!“

Peter je le omočil ustnice. Za polito mizo se je trlo pivcev. Samih cesarsko kraljevih domobrancev, ki jih je zdaj doletela vzvišena naloga, da poneso svoje, od solnca in dela ustrojene kože pred puške in

topove in si jih puste od neznanega sovražnika razparati ali vsaj preluknjati, da jih hvaležna domovina ovenča z nesmrtnim sijajem junštva. Te svoje vloge junakov se niso bogve kako zavedali, tembolj pa čisto vsakdanje okolnosti, da popusti ob takih slovesnih prilikah tudi vojaška disciplina in da je ta kratek čas, ko se ne dere nad tabo vsak korporal, treba trenutku primerno izrabiti. Lica so jim gorela. Bil je tak trušč, da nisi razložil, kaj so vpili drug čez drugega. Pipan je vriskal, da je bil v glavo kakor s krvjo oblit.

„Razleti se, sraka!“ se je zadrł čez mizo bradati Gabršček, ki je menda že pozabil, da je imel Pipan dve zvezdi pod vratom. Ali temu je bilo to zdaj malo mar. Menda je sploh pozabil na svoje vojaške cunje. S podkovanimi čevlji je bil ob tla in prešerno silil svojima sosedoma z rokami za tilnik. Saj bi se menda res rad razletel ali kaj! Vsaj tako se je zdelo Petru. On in vsi drugi z njim. Razleteti se ob tej uri ali pa raznesti svet s svojo zavrelo krvjo in kakor kamen težkimi srci, da bi vrag vzel tiste skrite zadeve, ki so jih tam na levi strani v tihem žrle kakor neutrudljiv mrčes.

Tedaj je nekdo butnil v vrata. Nekaj fantov je rinilo v izbo dek-le s cvetjem v naročju. V zameglenih očeh je blisnil ogenj. Ta zdrava, smejoča se ženska se je znašla sredi robatih, vsega življenja oropanih, vsake radosti lačnih ljudi kakor jasen cvet, kakor najslajša dobrota, ki jo more užiti takle, od vseh strani obrcani smrtnik na tem, na glavo postavljenem svetu. Zijali so vanjo, kazali svoje neoprane zobe in čakali, kdaj počije na njih njeno sladko oko. Nekaj pijanih rok je poseglo po mladih bokih.

Peter jo je spoznal. Bila je tista, ki jo je tretji, četrti teden opazil pri maši. Potem sta se videla vsako nedeljo, od daleč, kakor bi gledal nekoga, ki gre onkraj široke vode svojo pot. To je bilo vse. Včasih je med mašo začutil na sebi njen pogled, včasih ji je nagajiv smehlaj hušknil čez obraz, ko je pri kropilnem kamnu nekam dolgo tiščala prste v vodo in škiljila po njem. Petru je bilo zmeraj veselo in nerodno pri srcu in včasih je na vsem lepem pomislil nanjo. Na puste vojaške dni je kanila prijetna luč. Ali zdaj, ko jo je začutil tako blizu, se je nehote pritulil. Tedaj jo je rdečelas dolgin pograbil čez pas in dvignil pod strop. Cvetje se je vsulo iz naročja, ruta je zdrknila na tilnik. Ostrmela je, potem pa pobrala cvet in ga zataknila dolginu za kapo. Harmonika je urezala polko, po sobi je zafrfotalo široko, rdeče krilo.

Peter je stopil mimo plešočih k vratom. Dekle ga je zagledala, stegnila roko in pokazala nanj. Mimogrede je ujel živi smehlaj njenih rdečih ustnic. Z ruto na tilniku in z mokrimi očmi je visela na

trdi vojaški roki, ki jo je sukala po sobi. Peter je pritisnil na kljuko in se nerodno prestopil v vežo.

Na hišnem pragu ga je dohitel Pipan.

„Ho, kaj si se punce ustrašil?“ Zdaj je bil zopet ves drug, pri-srčen, skoraj mehak.

V Petru se je uprlo, da bi mu kdo pogledal pod kožo. Nabral je obraz v prešeren smeh.

„Prazen bi bil ta strah, Pipan...“

Dolgin ga je svetlo prediral s svojimi sivimi očesci in mu položil roko na ramo. Petru se je zdelo, da je nekam preveč očetovski z njim.

„Saj, saj,“ je ponavljal in jezik se mu je že malo zatikal. „Le drži se... ti... modrina!“

Iz izbe so ga klicali. Brez njega jim je bilo dolgčas.

Peter je v svojih okovanih čevljih odštorkljal po stopnicah na cesto. Bil je kar bolan od teh ljudi in njihovega divjanja, najbolj pa menda od samega sebe. Konec konca ni bilo za takegale mladega fanta lahka stvar, učiti se nositi sam zase svoj črni strah s seboj. Še stari dedci so se zamajali, kakor bi si zadeli pretežko butaro na rame. Zdaj sede tam notri, tulijo in vlivajo vase kislo brozgo, zraven pa zijajo v pšenično plavo dekle — samo za to, da bi pozabili na pri-pravljene nahrbtnike in puške po skednjih, na svoj imenitni poklic in na temno noč pred seboj. Peter pa je nosil vse sam v sebi, kakor toliko in toliko mladih ljudi, ki bolehajo na prebujni domišljiji. Bil je zaprt proti ljudem, na videz skoraj odljuden, čeprav je ob vsaki prisrčnosti iz okolice kar zavrelo v njem in je izgubil glavo. Zato se je umaknil dekletu in Pipanu.

Na cesti je stal pri vrtni ograji ob hiši leutnant Mrkun in gledal v vrata. Peter se je ustavil. Bila sta dobra znanca še iz Ljubljane.

„Stari me je poslal, da izpraznim te zverinjake!“ Mrkun se je neveselo nasmejal. Med mesnatimi ustnicami sta se pokazali vrsti črnih, razpalih zob.

„Befehl ist Befehl,“ se je izognil Peter.

„Ah, naj žro... saj dolgo ne bodo,“ je menil oni. Doli v vasi je nekdo hripavo prepeval, vmes se je čulo vreščanje deklet.

„Slišiš babe?“ je pristavil in se ozrl po klanecu nizdol. Govoril je s tisto, njemu lastno prezirljivostjo, ki je razodevala dve strani njegove notranjosti hkrati: neko skoraj ošabno visokost, s katero je motril živ-ljenje okrog sebe, in pa globoko zagrenjenost, ki jo je skrival pred ljudmi. Peter je vse to dobro poznal že od prej. In čeprav mu je bil ta samotar nerazumljiv in skoraj tuj, ga je vendar neko posebno čuvstvo

vezalo nanj. Čuvstvo, ki si ga niti poprej niti zdaj, ko sta služila pri istem polku, ni znal razložiti.

Gledal je v njegov blede obraz in se molče pozibaval v kolenih. Oni si je zvijal cigareto in počasi oslinil papir. Imel je nenavadno bele roke in skoraj ženske prste z lepo oblikovanimi nohti. Zalučal je žveplenko čez ograjo in porogljivo vzdihnil.

„Da, naša tugendhafte Armee... unser gottergebenes Volk pa tišči glave pod krila... Vol, ki mu pred klavnico vržejo cunjo na glavo. Sicer pa, zakaj ne... Odveza je dana že naprej. Božja in človeška postava miži na obe očesi. Za vero in cesarja prestreljen život opere vsak madež...“

Malomarno se je prestopil.

„Greš v vas?“ je vprašal.

Peter je prikimal.

Krenila sta po klancu.

„Komedijska,“ je čez čas povzel Mrkun in utrnil cigareto v lužo. „Radi mene... naj se parijo. Ni mi do moralnih pridig. Samo smešno je... ljudje si brez laži ne znajo urejati življenja. Poprej so dejali: življenje za cesarja in nebeško kraljestvo. In državljani so verjeli, da je edina njegova dolžnost, živeti po pisani postavi in častiti čednost. Danes pravijo: smrt za cesarja in nebeško kraljestvo. In zopet verjame vse v edino dolžnost, da je treba spodobno poginiti. Če pa ne moreš opraviti tega kar tako... če se ti kri upira... no, pa srebrni malo sladkosti, opijani se, da boš lažje prišel na oni svet. Postava je zamižala... radi višjih ciljev te ne preganja ne s peklom ne s paragrafi. Da! Ko se ti zarije svinčeni fižol pod kožo, boš bel in čist, kakor bi pravkar prilezel na svet...“

Nasmejal se je in ta smeh je bil smeh človeka, ki vidi stvarjem do dna, ki je odgrnil zadnjo zaveso in pri tem izgubil zadnjo sled vere in spoštovanja.

Na Petrovih ustnicah se je pokazal odsev tega nasmeha, ali to je bil le izraz neke podzavestne vljudnosti. Kakor zmeraj ga je Mrkunovo preudarjanje zbegalo in razorožilo njegov nešolani razum. Ali dasi je v čudni muki priznaval resničnost njegovih besed, je vendar radi nečesa popolnoma nerazložljivega v sebi vedel, da so resnične le z nekega posebnega vidika, do katerega ima on še daleč, če bo sploh kdaj prispel tja. Da bi se izognil Mrkunovim mislim, se je pošalil.

„Kaj pa tisti, ki se ne parijo?“

„Beži, beži... Soldat in ženska... samo ta dva vesta, kaj je sladkost pred smrtjo.“

Prispela sta do hiše, kjer so se hranili oficirji. Na cesti je stala gruča ljudi, skoraj ves oficirski zbor. Sredi nje je nekdo stopical sem ter tja in kričal.

„Kaj ga je zopet uščenilo?“ je dejal Mrkun. Spoznal je stotnika, ki je opletal z rokami in se razburjen obračal zdaj k temu zdaj k onemu oficirju. Ko sta se približala, je Peter ostal v ozadju.

Stotnik je bil ves iz sebe. Njegov tanki glasek je zamiral in naraščal, kakor bi brez prave razsodnosti cvileč poskakoval iz onega kroga ljudi in se zopet skrival vanj.

„Und meine Sachen, meine Herren! Wohin hat sie der Kerl wohl hingesteckt? Dieser Lump! Bestimmt sauft er wo!... Wie kann ich jetzt... vor dem Abmarsch... ganz ohne allem...“

Peter je razbrljal iz tega, že skoraj jokavega vpitja, da je izginil stotnikov sluga in odnesel njegove stvari s seboj. Z zanimanjem je motril poveljnika, ki je spričo tako neznatnega dogodka izgubil glavo in kar drgetal od jeze.

Tedaj so se oficirji pred njim razmaknili in znašel se je pred stotnikom. Ta ga je opazil. Nekaj časa je bolščal vanj s svojimi kratkovidnimi očmi, potem je pristopil bliže.

„Haben sie getrunken, Einjähriger?“

Peter je zanikal.

„Nicht einen Tropfen?“

„Nicht einen Tropfen, Herr Hauptmann.“

Stotnikov pogled je zdrknil po Petru od glave do peta, potem je napetost v belem, napihnjenem obrazu nenadoma popustila. Stotnik je prekrizljal roke na hrbtu, nagnil glavo in prikimaval.

„Ja, schauen sie, so ist es, wenn man sich auf niemanden verlassen kann. Ja... wenn alle nur so... hinter dem Rücken... Ja, ja, das ist ein Jammer...“

Govoril je sunkoma in z žalostnim glasom, kakor nekdo, ki se zdi sam sebi usmiljenja vreden. Zraven je izpod čela pobliskaval po okoli stoječih oficirjih.

Takrat sta dva moža privedla izza ogla širokoplečega slugo, ki je komaj stal na nogah. Stotnikov obraz je postal škrlatno rdeč. Kakor mačka se je zakadil proti onim trem.

„Ich hab's ja gewusst! Wo sind meine Sa-achen?“ je zacepetal z nogami.

Sluga, prileten Nemec, se je s kalnimi očmi ozrl vanj. Bilo je videti, da se počasi osvešča, kje je.

„Sie... sie treuloser Hund!“ je skakal stotnik in se komaj pre-magoval, da ga ni pograbil za prsi.

Tedaj je Nemec razumel. Ker ni mogel vzdržati ravnotežja, se je spustil na kolena v blato.

„Verzeihung, Herr Hauptmann! Ich... ich...“

„Verzeihung! Na... haben sie das... Wie spricht er mit mir!... Meine Sachen!“ je zavpil stotnik, da se mu je prelomil glas.

Oni je pobesil glavo in zbiral misli. Bržkone se je skušal domisliti, kdaj je imel zadnjič stotnikove stvari v rokah. Potem je ves obupan dvignil roke.

„Ja... unten... unten, Herr Hauptmann... im Saal...“

Stotnik mu ni dal izgovoriti. Iztrgal je nekemu oficirju palico iz rok in oplazil klečečega moža po hrbtu.

„Sie... Luder...!“

Mož si je z rokami zakril obraz in tiho zastokal. Ko je dvignil glavo, so mu po neobritih licih tekla solze.

„Herr Hauptmann... einen Vater von drei Kindern...“

Petru je zavrela kri. Stiskal je v žepih pesti, da so ga boleli prsti. Stotnik je znova vzkipeł.

„Lassen sie mich!... Sie...sie...“ Ne da bi dokončal, je z drobnimi koraki zdirjal po stopnicah v hišo.

Peter je mimo oficirjev, ki so se čez rame ozirali v klečečega Nemca in se usmivali, krenil po stranski stezi ob hiši v polje. V prsih ga je bolelo in čuden obup mu je stiskal grlo. Svetli curki snežnice so veselo drli čez pot, skozi modrikasti sneg je silila temno zelena ozi-mina. Peter je vse to mimogrede ujel z očmi, vendar dovolj jasno, da ga je osupnil presenetljiv občutek, ki ga je še pozneje tolikokrat zmedel. Mir in pokojno žitje zemlje krog in krog sta tuje zadela ob njegov človeški svet; kakor bi on sam zablodil v nekaj nespametnega in nesmiselnega, kjer so bili vsi pojmi o dogajanju, o okolici in smislu nerazrešljivo zapleteni in megleni.

V velikem ovinku se je počasi približal skednju, kjer je prebivala njegova četa. Vrata so bila na stežaj odprta, moštvo je bilo menda vse v vasi. Le stari Sakser je sedel v travi ob svojem nahrbtniku in je izgubljenorepel v pojemajoči dan. Peter je utrgal mlado travno bilko in si jo vtaknil v usta. Hotel je mimo Sakserja, ko so se iz skednja začuli glasovi. Nekdo je zastokal in zaihtel, kakor petnajstleten deček, ki se mu menja glas. Nato preudarni koraki in pomirjajoče prigovarjanje. To je bil Celestina.

„Nič se ne cmeri... rajši zadremļi, dokler je še čas. Ko se ti zvedri glava, te bo pa sram...“

„Ne, ne...“ je trmasto hlipal oni. „Saj je vseeno... saj vem... ampak meni je tako hudo...“

„No, no, čenča... Tiho bodi, pa spi...“

„Z vami bom šel... da... In to mi obljubite, če me ubije, da boste pisali domov. Domo-ov! Ali boste?“

Peter je pogledal v skedenj. Celestina je korakal sem in tja, z desnico na hrbtu, in se tupatam ozrl po mladem Pernetu, ki je ril z glavo v slamo in se ves prepustil nenadnemu obupu in grozi.

„Napil se je, fant, pa mu je vse odnehalo...“ je menil Sakser.

„Domov pišite... in kje me bodo pokopali, pišite... in...“ Hripav stok mu je zlomil glas.

Celestina je stopil na prag in se nasmehnil, kakor bi s tem opravičeval mladiča, ki mu je pijača vzela mero in pamet.

Petru se je zasmilil. Da bi preslišal stokanje, ki je prehajalo že v kričanje, je povedal zgodbo s stotnikovim slugo, katere priča je bil.

„Saj sem vedel, da ga bo pretepel,“ je rekel Celestina in pogledal proti vasi. „Zmeraj napravi kaj takega... A ne iz hudobije... Vse ga tišči, pa otepa okrog sebe kakor riba na suhem.“

V Petru se je vse uprlo.

„Ampak kar na lepem udrihati po človeku...“

„Oh, ta je že večkrat udrihal. In še bo... Reva je...“

Peter je pogledal Celestini v obraz in umolknil. Občutil je nekaj podobnega, kakor bi nekdo v temi prižgal luč pred njim. Nekaj se je sprostilo v njem, muka se je plegla. In v zvezi s tem so se mu zazdeli razumljivejši odnosi, ki so vezali tega moža z njegovo četo. Saj vsi ti fantje in dedci niso nikdar mnogo govorili z njim in vendar si imel vtis, kakor bi bilo vse, kar so imeli med seboj, namenjeno njegovim ušesom. Kadar je sedel med njimi, je bilo podoba, da so vsi zvezani in nesvoji, a zadovoljni so bili vendarle. Seveda jim je neka robata, groba moška sramežljivost branila, da bi to kakorkoli pokazali. Celestina pa je molčečen živel med njimi, sam zase, vendar ne zaprt. Bil je tiste vrste človek, pri katerem se ti zdi, da so stvari, ki jih ve in pozna le on. Odtod tudi tisti nezavedni občutek, ki so ga nosili v sebi menda prav vsi, da je nekdo med njimi, ki mu lahko zaupajo in pri katerem so se kot ljudje čutili varne.

Dan se je že nagnil, ko so se dolge vrste razporedile ob kuhinjah. Kuharji so delili čaj z rumom. Fantje so pili stoje, okrog ognjev, ki so dogorevali poleg kotlov in smodili mokro travo. Tupatam se je oglasilo hripavo petje in zopet potihnilo. Ljudje so vpili drug čez drugega, se po nepotrebnem zadirali in se živčno smejali.

Ko je mladi Perne, zabuhel v obraz in s pobešenimi očmi, postavil svojo skodelo na kotel, so strupeno planili nadenj.

„Prilij, prilij, fantku!“, je nekdo iz ozadja prigovarjal kuharju. „In pod nosom ga obriši!“

„Nocoj bo slama suha!“ je pripomnil drugi.

Izpraševali so ga po materi in sestrah in če so mu dale kamilic s seboj in ciperzamen. Bilo je, kakor bi se iz neke lačne zlobe trudili, da bi ga žalili in osmešili. Ali fant ni ugovarjal niti se ni umaknil. Slednjič so ga pa vzeli v svojo sredo in odrinili proti skednju. Saj je bil njihov, z njimi vred priklenjen na isto usodo. Vsa objest in zloba nista bili prav za prav namenjeni njemu. Dajali so le duška svojim čudno zverženim in zahomotanim občutkom, ki so jim razganjali prsi.

Večerja je bila opravljena. Na cesti se je pričelo zbirati moštvo v polni gorski opremi, z gorskimi palicami v rokah in s krampeži na nahrbtnikih. Pod težkim bremenom sklonjeni ljudje so taval po vlažnem somračju in iskali svojih prostorov. Nekateri so sedeli v travi kraj jarka in prižigali pipe, drugi so topo strmeli v šarže, ki so begali od roja do roja in preštevali. Stotnik je dirjal mimo. S kratkovidnimi očmi je srepeel pred se, s polnimi, skoraj ženskimi stegni je stiskal svojega rjavca, kakor bi se bal, da pade. Vojaki se še zmenili niso zanj. Sploh pa, kaj bi v takem trušču! Vozovi so ropotali, harmonike so vreščale, spredaj in zadaj vriskanje, petje in vpitje, da so se po vsej vasi v en glas drli preplašeni psi.

Temna črta se je počasi strnila. Oglasila so se rezka povelja, častniki so prebirali imena.

Bledi Mrkun se je sklanjal nad polo papirja in pozival:

„Petek! — Pipan! — Peter Brat! ...“

Pipan je zavriskal mesto odgovora. Majhna glava s huzarskimi brki se je režala v okajenem smehu. Gabršček je bušil iz vrste.

„Hier!“

Čokat, usločenih nog in kosmatega obraza se je naslonil na palico, da se ni opotekal. S krvjo zalite oči so se mu iskriale. Narednik ga je brez besede pahn timer nazaj v vrsto.

„Sakser! — Grohan!“

Trije fantje so se zadaj pri jarku objemali okrog vratu in tiščali s čeli drug v drugega kakor živinčeta. Obrazov jim ni bilo videti, le neko nerazločno, monotono zavijanje je vstajalo iz njih srede. Sakser je stal zraven njih in mežikal. Bil je bled in tih, kakor bi se mu razodela mračna prikazen.

Tedaj je stopil Celestina iz vrste, se postavil pred Mrkuna in javil število mož. Tiščal je svojo črno brado v široke prsi kakor zmeraj, glas mu je bil globok in miren. Oficirji so pohiteli na čelo bataljona, kjer jih je čakal stotnik. Poslušal je poročila, potem pa potegnil sabljo iz nožnice. Okrenil se je v sedlu in njegov tenki glas se je presunljivo razlegel nad razburkanim človeškim hudournikom pred njim.

„Habt acht!“ In takoj nato: „Bataljon, marš!“

Vrste so se nagnile, hrbti napeli in težki koraki so se zagnali po blatu. Bilo je, kakor bi se iz borne vasice odtrgal živ plaz. Vseh tisoč in koliko ljudi je zavpilo, nihče ni vedel, komu in kaj. Nekaj brezumnega, divjega, nekaj nevsakdanjega, da je Petru zagomazelo po hrbtu, kakor bi ga popadla mrzlica. Vsega je pretresel ta dolgi krik, ki je bruhnil v večer. Kakor bi ta peščica mož hotela pozvati na pričo ves svet, da se je popolnoma odtrgala od vsega razumljivega in skladnega in da se je ob tej uri, ko je vstajala mokra megla iz polj in je dišalo po mladih travah, napotila morit, prelivat kri, umirat in poginjat v puste, od človeka zapuščene kraje.

Potem so se na vseh koncih dvignile divje, udarne pesmi. Celo Sakser je premikal svoj koničasti podbradek, čeprav je hodil v vrsti kakor žival na vrvi. Star godec jo je na široko mahal po sredi ceste, vihtel harmoniko in juckal, da so mu sline pršele po bradi. V prvih vrstah so se fantje prijeli za pod pazduho in z nazaj vrženimi glavami peli znano koračnico. Po ritmu pesmi so z dolgimi koraki drli v noč. Zdaj pa zdaj je kdo skočil iz vrste, krčevito zavriskal in zopet utonil v gneči. Okovani čevlji so copotali po blatni cesti, čutare so tolkle ob puškina kopita. Zadaj so drdrale kuhinje in rezgetali konji.

Cesta se je po strmem klančku spustila mimo zadnjih vaških hiš. Za rdeče zavešenimi okni je bila luč, ali vrata so bila zaprta in nikogar ni bilo na prag, da bi se ozrl za odhajajočimi. Umazan, kosmat pes je trgal verigo in zavijal.

Bataljon je hrumel mimo vaškega pokopališča, čigar zid je gorel v mladi mesečini, krenil pri križu, ki je stražil razpotje, na desno in utonil v vlažni temi.

Haloze

Dr. Žgeč Franc

(Sociološka študija)

Poglobimo se pa v podrobnejšo analizo posestnih razmer na Dežnem, brez katere ne moremo poznati dobro tamošnjega stanja, kakor je v resnici. Zato bomo podelili vsa posestva v istih pet skupin, kakor smo jih podelili na Gorci. Količine posestev, včlanjene v teh pet skupin, nam kaže razporednica 9.

Manj kakor 1 ha ima 29 posestnikov in sicer 6 domačinov (25%), 8 ostalih Haložanov ali 42,6%, 12 posestnikov s polja (41,3%) in 3 Ptujčani (27,3%) oziroma posestniki iz neposredne okolice Ptuja.

Do 5 ha ima skupno 18 domačinov ali 74,9% vsi Haložani iz drugih občin in vsi posestniki s polja. Razen teh ima isto količino skupno